

Г. Волинка, Н. Мозгова

Історія

навчальних закладів - недостатньо досліджена та вкрай перспективна галузь української історії. Сьогодні ми особливо відчуваємо дефіцит наукової літератури, присвяченої розвитку середньої та вищої школи в Україні, а також окремим навчальним закладам, а ті роботи, які маємо, як правило, відрізняються поверховим або популярно-рекламним характером. Виключення складають дослідження останніх років, серед яких насамперед слід відзначити фундаментальні праці Н.М.Дем'яненко і І.П.Важинського [2] В.К.Майбороди [2]. Слід підкреслити і ті роботи, які за радянських часів були майже єдиними ґрунтовними дослідженнями у даній галузі. Це праці Ф.Г.Паначіна [4] та колективні монографії під редакцією М.Ф.Шабаєвої [4] і А.І.Піскунова [4]. Звернення ж до ґрунтового вивчення історії київських вищих навчальних закладів, зокрема до історії Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова одразу ж порушує питання про необхідність перегляду давно усталених положень щодо часу утворення цього навчального закладу та щодо його трансформацій протягом історії існування. Останнє завдання й складає мету нашої статті.

Слід підкреслити, що за проектом Статуту Університету Св. Володимира від 25 грудня 1833 р. (і який діяв до 15 липня 1842 р.) передбачалось заснувати інститут казеннокоштных студентів, який би налічував 50 осіб, серед яких 26 студентів мали отримувати після його закінчення вчительське звання, а 24 студенти - звання цивільних чиновників.

Відомий історик XIX ст. М.Ф.Владимирський - Буданов у своїй фундаментальній праці з „Історії імператорського Університету Св. Володимира" (К., 1884) підкреслював, що „згідно зі Статутом 1833 та 1842 рр. інститути (педагогічний та юридичний - Н.М.) були не благодійними закладами при Університеті, а насамперед самостійними (виділено автором-Н.М.) навчально-виховними закладами, зв'язок яких з Університетом полягав тільки у тому, що їх вихованці повинні були користуватись теоретичними університетськими лекціями. Їхні інститутські заняття не повинні були співпадати з факультетським набором наук; напр. для студентів педагогічного інституту, які були вихованцями 2-ох відділень філософського факультету, були створені спільні заняття з педагогіки" [1, 643].

Підкреслимо, що у проекті того ж Статуту 1833 р. у розділі IX „Про казенних студентів", § 68 підкреслювалось, що „нагляд за навчальною роботою студентів, які готуються до вчительського звання, покладається на професорів: російської словесності, древньої філології, філософії та чистої математики. З них професор філософії викладає педагогіку (підкреслено нами - Н.М.). Незалежно від викладання в університеті, ці професори повинні займатись з даними студентами дві години на тиждень" [6, 8 ]. А першим професором філософії у новоствореному університеті став Орест Маркович Новицький (1806 - 1884) - вихованець Київської духовної академії 1831р. випуску. З 1831 р. Новицький професор філософії Полтавської духовної семінарії у Переславлі, з 1833 р. - бакалавр польської мови, а з 1834 р. - бакалавр філософії Київської духовної академії, (далі КДА). З цього ж 1834 р. Новицький за рекомендацією ректора КДА Інокентія тодішньому попечителю Київського навчального округу Є.Ф. фон Брадке став викладачем філософії у новоствореному університеті. За згодою митрополита Євгенія Болховитінова і за обранням університетської ради Новицький був запрошений до університету, але ще рік він продовжував викладати і в КДА, проходячи одночасно однорічне випробування в університеті, і тільки в серпні 1835 р. Новицький

остаточно звільняється з КДА і стверджується в університеті. У „Біографічному словнику професорів і викладачів імператорського Університету Св. Володимира" під редакцією В.С. Іконнікова ми знаходимо, що „Новицький був запрошений до читання філософії в університеті і почав свої лекції 17 жовтня 1834 р. (за старим стилем), а 24 того ж місяця і року, внаслідок представлення попечителя Київського навчального округу, міністр народної освіти погодився, щоб Новицький, залишаючись при академії, продовжував викладання філософії і в університеті"[3, 497]. Саме Новицькому й поталанило крім загальних філософських дисциплін читати казеннокоштным студентам педагогічного інституту основи педагогіки та логіки. До речі, у 1844 р. виходить „Стисле керівництво до логіки з попереднім нарисом психології", яке згодом стало з ухвалою Міністерства народної освіти навчальним посібником для київських гімназій. Протягом наступних 16 років Новицький викладав в університеті всі філософські дисципліни та педагогіку в інституті казеннокоштных студентів [7, 114] і одночасно обирався на посаду декана першого відділення філософського факультету (1838 - 1839, 1840 - 1841, 1846 - 1850). Після заборони викладання філософії у світських навчальних закладах (1850 р.) працював цензором, залишаючись на цій посаді до кінця свого життя.

Слід підкреслити, що з усієї творчої спадщини Новицького найбільше наукове значення мають його історико-філософські твори, а саме „Поступовий роз-виток стародавніх філософських вчень у зв'язку з розвитком язичницьких вірувань" (1860 р.). Ця фундаментальна чотирьохтомна праця була, як писав Д.Чижевський, „відповіддю Новицького на заборону філософії"". Без усякої особистої користі він виконав колосальну дослідчу роботу. Але після критики цієї праці М.Г.Чернишевським та М.О. Антоновичем, Новицький був вимушений визнати „несвоєчасними" свої філософські роздуми і припинити друкувати свою працю, яка була для нього справою всього життя. Так трагічно скінчилась наукова діяльність цього талановитого київського мислителя та педагога, так неприховане невігластво перемогло справжню освіченість та культуру.

Але якщо педагогічна діяльність О.М.Новицького не виходила в цілому за межі Університету Св. Володимира, то масштаби освітянської діяльності С.С.Гогоцького (1813 - 1889) сягали не тільки за межі Києва, але й досягли Західної Європи.

С.С.Гогоцький теж був вихованцем КДА, але 1837 р. випуску. Після закінчення КДА спочатку працював бакалавром богословських наук в академії, потім - бакалавром німецької мови, а з 1842 р. звільнений з духовного звання й переведений бакалавром філософських наук. На початку 40-х років за приватним запрошенням О.М.Новицького (на той час вже ординарного професора філософії та декана 1-го відділення філософського факультету) С.С.Гогоцький почав читати лекції з естетики в Університеті Св. Володимира. З 1845 р. - кандидат 1-го відділення філософського факультету, з 1848 р. - магістр філософії, доцент кафедри філософії університету та екстраординарний професор КДА. З 1850 р. - ординарний професор і доктор філософії КДА. З 1851 р. - ординарний професор педагогіки університету.

Серед його робіт значна частка припадає на праці з психології та педагогіки, але вершиною філософської діяльності Гогоцького стало написання „Філософського лексикону", який був першою філософською енциклопедією в Російській імперії і котрого теж не обминула безжалісна критика з боку М.Г.Чернишевського, Д.І.Писарева та М.О.Антоновича. І хоча Гогоцький вдало поєднував у своєму житті творчу діяльність науковця з педагогічною діяльністю, але його не обминули колізії лихої долі і як науковця, і як викладача. У злополучному 1850 р., коли були закриті кафедри філософії

у всіх світських навчальних закладах Росії, Гогоцький майже після 10-річних бідуваль (бюрократичних перепон, складання усних та письмових іспитів з усіх філософських дисциплін) захистив латиною магістерську та докторську дисертації і отримав ступінь доктора філософії. Але з вищезгаданих обставин, тобто заборони викладання філософії, Гогоцький наступні 20 років обіймав в університеті кафедру педагогіки і читав тільки педагогіку спочатку в педагогічному інституті казеннокоштных студентів, а після їх скасування - на педагогічних курсах при університеті.

На 1862 р. припадає його 3-місячне закордонне відрядження, більшу частину якого він провів у Берліні, Дрездені, Кракові, Львові. У Берліні він зацентрував увагу на сучасному етапі педагогіки, навівши контакти з відомими вченими, зокрема професором філософії Мішле, знаменитим педагогом Дістервегом. Відвідав декілька навчальних закладів: жіноче Єлисаветинське училище, лекції з філософії у Фрідріхівській гімназії. У Дрездені вчений оглянув місцеву гімназію, запозичив досвід навчальної роботи в окружному училищі, відвідав один з жіночих пансіонів, педагогічну семінарію і навчально-виховний заклад для глухонімих. У Кракові Гогоцький звернув увагу на організацію університету. У Львові спілкувався з галицько-руськими вченими, познайомився з роботою місцевого університету, російської духовної семінарії.

Запозичений досвід освітянської діяльності європейських педагогів та роботи навчальних закладів Заходу Гогоцький широко використовував у своїй власній роботі по організації і становленні жіночої освіти у Києві. Як відомо, в Києві на той час існувало два вищих навчальних заклади - Київська духовна академія та Університет Св. Володимира, де навчались студенти тільки чоловічої статі. Гогоцький же (разом із своєю дружиною Євдокією Гогоцькою, яка, до речі, була засновницею однією з перших недільних шкіл у Києві восени 1859 р.) ініціював становлення саме жіночої педагогічної освіти серед середніх верств жіночого населення Києва, бо для дворянського прошарку був створений ще у 1838 р. закритий Інститут для шляхетних дівчат. Гогоцький по праву вважається фундатором Вищих жіночих курсів у Києві, які були відкриті у 1878 р. і спочатку розміщувались на розі Бібіковського бульвару та Тимофіївської вулиці. У 1878 -1880 рр. Гогоцький був головою педагогічної ради цих курсів і протягом всього часу їх існування викладав там педагогіку та психологію. Крім того, вчений викладав педагогіку і в училищі графині Левашової (1854 - 1860 рр.) та деякий час в Київському інституті для шляхетних дівчат, а також безкоштовно викладав педагогіку в київській духовній семінарії (з метою сприяння педагогічній освіті пастирів церкви).

Щодо Вищих педагогічних курсів, то вони вважались приватним навчальним закладом, який не отримував від держави субсидій, а існував за рахунок приватних пожертвувань та платні за навчання (курсисти платили 50 крб. за навчальний рік). Курси, за повною аналогією з університетською структурою, мали два відділення: історико-філологічне та фізико-математичне. На історико-філологічному відділенні вивчались наступні предмети: педагогіка, російська словесність, російська мова, російська історія, історія загальної літератури, всесвітня історія та одна із мов за вибором курсисти (латина, німецька, французька). А на фізико-математичному відділенні вивчались: математика (арифметика, алгебра, геометрія, тригонометрія), фізика, хімія, космографія та одна з нових мов. Викладали на курсах професори університету та Київської духовної академії. Програми лекцій майже не відрізнялись від університетських. У 1889 р. Вищі жіночі курси по всій Російській імперії були закриті, і тепер дівчата із середнім прибутком вимушені були отримувати вищу освіту за кордоном. Злополучний 1889 р. був і останнім роком в

житті їх київського фундатора - Сильвестра Сильвестровича Гогоцького.

Відновлять свою діяльність Вищі жіночі курси аж у 1906 році під впливом революційних подій. І знову ж таки ініціатором їх створення будуть професори Університету Св. Володимира, а саме, декан фізико-математичного факультету університету Г.К.Суслов. Більш того, відновлені Вищі жіночі курси будуть мати ще й другу, більш офіційну назву - Жіночий університет Св. Ольги (як бачимо, знову повна аналогія з Університетом Св. Володимира) і навчатись там будуть біля 5000 тисяч курсисток (дані на 1916 р.). Курс наук майже повністю буде відповідати університетському, але в порівнянні з минулим, збільшиться кількість факультетів - це фізико-математичний (з відділеннями: математичним, фізико-хімічним, біологічним), історико-філологічний (з відділеннями: історичним, слов'яно-російським, германо-романським), юридичний з економічно - комерційним відділенням. Для Жіночого університету Св. Ольги у 1913 р. буде побудоване нове приміщення на вул. Столипінській, бувшій Тимофіївській (сьогодні у цій будівлі розташувалось міністерство надзвичайних ситуацій України), де фронтон будівлі буде прикрашати голова Афіни - Паллади - покровительки наук, богині мудрості, знань, мистецтв та ремесел.

Примітки і використані джерела:

1. Владимирский - Буданов М.Ф. История императорского Университета Св. Владимира. -К., 1884.
2. Див.: Дем'яненко Н.М., Важинський Ш. Ретроспектива педагогічної освіти в Україні (XIX - початок XX ст.). - М; 2002; Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки. - К., 1992.
3. Иконников В.С. Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Университета Св. Владимира (1834 - 1884). - К., 1884.
4. Див.: Паначин Ф.Г. Педагогическое образование в России. - М, 1979; Почерки истории школы и педагогической мысли народов СССР ХУШ - XIX в. Отв. ред. М.Ф.Шабаева. - М, 1973; Почерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Вторая пол. XIX века. Отв. ред. А.И.Пискунов. - М.,1976.
5. Положение о высших женских курсах в г. Киеве. - Державний архів м. Києва, ф.244, оп.1 (1), спр.20,арк..54.
6. Проект Устава Св. Владимира, від 25 декабря 1833 г. - ДА м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 1 „а", арк.8.
7. Шульгин В. История Университета Св. Владимира. - СПб., 1860.